

# Jagten Louise

- om en brændeskude fra Vornæs

af Anders Monrad Møller

I dansk søfarts historie fik jagten Louise af Vornæs for ikke så længe siden en rolle som "eksempelskib".<sup>1</sup> Det kan siges at være noget af et lykkeligt tilfælde, som skyldes, at der lige netop for dette fartøjs vedkommende er bevaret en regnskabsbog fra årene 1819-22. Den rummer optegnelser om udgifter og indtægter og blev med en ikke altid-lige letlæselig klo ført af skipperen rejse for rejse. Når skipper og reder i datiden havde afgjort deres sidste mellemværende, blev den slags materiale normalt kasseret, men i dette tilfælde har heldet altså været ude, regnskabet blev gemt.

Heldigere endnu var det, at Louise i disse år blev brugt både i indenrigsfart på København og i udenrigsfart på såvel Norge som Holland. Dermed kunne datidens muligheder belyses ved at skildre ét og samme skib i fart i den fredelige, men økonomisk vanskelige tid efter Napoleonskrigenes afslutning. Tillige fortæller regnskabet en del om forholdene om bord på Louise og ikke mindst om det væld af forskellige formaliteter, afgiftsbetalinger og lignende, som skipperen måtte tage sig af. Man får derved et godt indtryk af myndighedernes indgående kontrol med datidens skibsfart og således også indirekte en anvisning på, hvad der kan være bevaret af kildemateriale efterladt af netop de selvsamme kontrollerende myndigheder. Også på denne måde fungerede jagten fra Vornæs altså som eksempelskib.

Således blev Louise skrevet ind i et indledningsafsnit til et bind af den "store" søfarts historie. Men ved den lejlighed kunne og burde kun medtages lige præcis de oplysninger, som der var brug for. For der er grænser for, hvor mange detaljer man kan fylde på i en sådan anledning.

I denne artikel er situationen en anden. Jagten Louise har her en hovedrolle. Det nu ikke helt så ukendte fartøj vil man gerne vide mere om. Derfor er det følgende et forsøg på at skaffe flere oplysninger frem samt at besvare en række spørgsmål. F.eks. hvordan det lod sig gøre, at skovfogeden ved Vornæs skov kunne komme til at stå som "principal", altså reder for et fartøj som Louise? Kan der oplyses mere om skipperen, hans baggrund og hans senere skæbne? Hvad blev fartøjet brugt til i årene fra dets bygning i 1815 til det tidspunkt i 1819, da regnskabsbogen bringer oplysninger? Hvor meget mere vil der komme ud af en fornyet gennemgang af denne regnskabsbog? Samt sluttelig: Hvad blev der siden af Louise? I det følgende - og i en følgende artikel - søges der svar på disse og andre spørgsmål, som måtte dukke op hen ad vejen.

## Skovfoged og skibsreder

Louises ejer, Jens Jørgensen, var i allerhøjeste grad også "af" Vornæs. Faderen, Jørgen Jørgensen, fæstede hus i Vornæs Skov i februar 1768, og her kom sønnen Jens til verden i 1777, døbt i november. Ved dåben betegnedes faderen som husmand, og det gjorde han også i 1787, men med den sigende tilføjelse, at han passede skoven, hvad der sådan set slet ikke fremgik af fæstebrevet. Da Jørgen Jørgensen døde den 1. april 1800 i en alder af 66 år, var betegnelsen skovfoged imidlertid slået igennem og blev brugt både i kirkebog og skifteprotokol.<sup>2</sup>

I 1787-folketællingen finder man naturligvis Jens Jørgensen, men tillige også hans to ældre brødre, Peder og Niels, og om den æld-

ste hed det, at han sejlede. Det kom den yngste aldrig til. Han efterfulgte derimod faderen både som husmand og i funktionen som skovfoged.

Der foreligger ikke noget fæstebrev for Jens Jørgensens vedkommende - det skulle der heller ikke blive tale om, da han efter mange år fik en efterfølger. Man kan vel gætte på, at skovfogedhuset har fået status af en slags "funktionærbolig", idet skovfogederne under Taa-singe Gods var lønnede, hvorom senere.

Det næste, man erfarer om Jens Jørgensen, er trolovelsen, der blev indgået den 29. marts 1800 - altså et par dage inden faderens død og således et godt eksempel på et smidigt og usentimentalt generationsskifte. Vielsen med Karen Rasmusdatter - hendes far var ligeledes husmand i Vornæs - fandt sted den 6. juli samme år. Det følgende års folketælling viser, at den gamle skovfogeds enke nød ophold hos søn og svigerdatter, og om Jens Jørgensen hedder det ikke alene, at han var husmand med jord, men at han tillige havde opsyn med skoven og var "National Soldat", altså landsoldat.

Der kom to børn i ægteskabet, men de døde begge som små - den første Maren i 1800 kun seks uger gammel, og den anden Maren, som blev født i 1801, nåede kun at blive et halvt år, begravet den 7. marts 1802. Men allerede da var hun moderløs, idet Karen Rasmusdatter var død i barselseng.<sup>3</sup> Ualmindelig var en sådan sørgelig historie ikke, men takket være skiftet har eftertiden muligheden for et lille indblik i skovfogedens økonomiske forhold på dette tidspunkt.

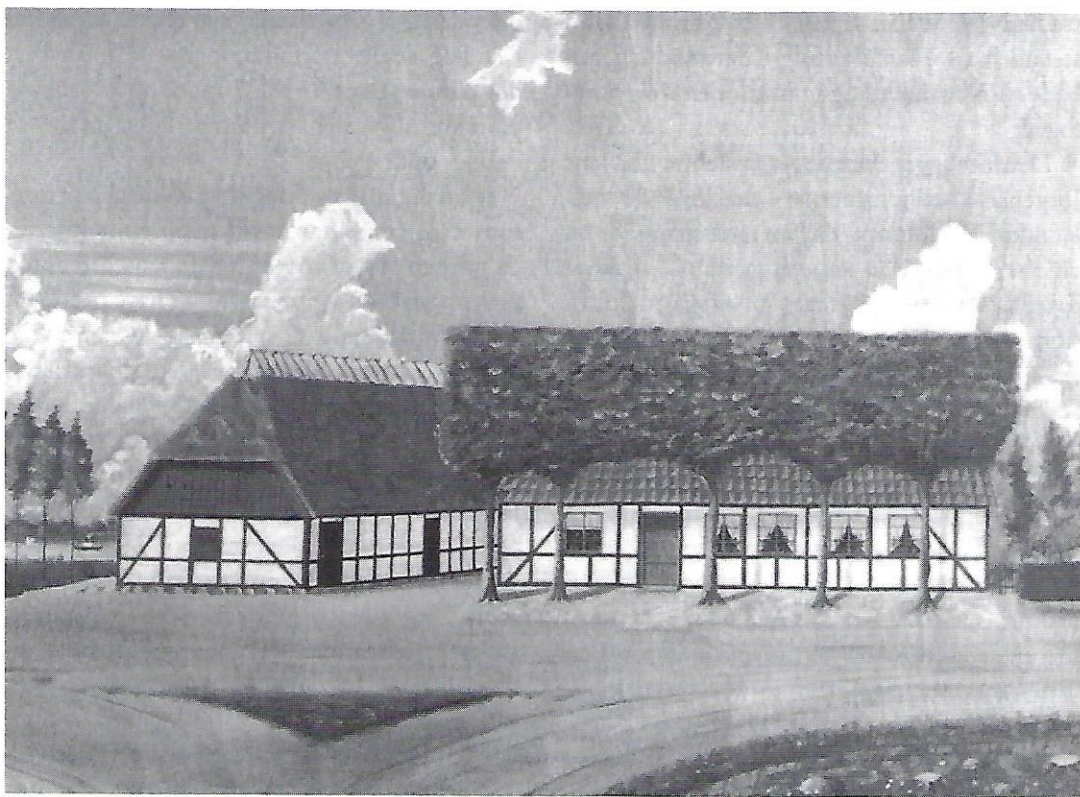
Men det hele bo blev desværre vurderet ganske summarisk - altså uden særlig specifikation - i slutningen af januar 1802. Der var en positiv saldo på i alt 102 rigsdaler, 3 mark og 8 skilling, idet det blev bemærket, at Jens Jørgensen for halvandet år siden havde sat sig i gæld for at anskaffe besætning til stedet. Men netto var han altså disse godt 100 rigsdaler værd, og da den lille Maren - stadig i live - skulle have sikret sin mødrearnv, blev det vedtaget, at der af

den afdødes gangklæder, standkiste og andre ejendele skulle bortauktioneres så meget, at der kunne sættes 51 rdl, 1 mark og 12 skilling på rente til barnet - renterne skulle bruges til hendes opdragelse.

Man får altså egentlig ikke så meget at vide, som man gerne havde villet, for hvor stor var da gælden? Hvor meget havde Jens Jørgensen satset på at låne sig frem efter at have overtaget stedet fra faderen? Det fremgår desværre ikke af skiftet. At der blev skiftet, hang naturligvis sammen med, at skovfogeden allerede havde lagt planer om et nyt ægteskab. Den 3. januar samme år havde han trolovet sig med Gjertrud Jørgensdatter, og den lille Maren nr. to nåede næsten at få papir på en stedmor, idet brylluppet fandt sted den 14. marts, altså på ugedagen efter den lilles begravelse. Jens Jørgensens andet ægteskab blev velsignet med tre børn, to sønner og en datter, som alle vil dukke op i det følgende.

Man kan med sikkerhed fastslå, at det i alt fald ikke var lønnen som skovfoged, der kunne udgøre grundlaget for investeringer, for den var ikke høj. I 1815 kvitterede Jens Jørgensen for udbetalingen af sin gage, som halvårligt beløb sig til 28 rigsbankdaler og 12 skilling.<sup>4</sup> Men man kan på anden vis godtgøre, at han opfattedes som en driftig person med orden i tingene. I 1816 blev der udarbejdet en fortegnelse over alle godsets huse med kommentarer tilføjet for de følgende år.<sup>5</sup> Ifølge denne rådede skovfoged Jens Jørgensen over 10 tdr. land, som var indhegnet med grønt og levende hegn. Det oplystes endvidere - og det var helt tydeligt noget, man fra godsadministrationens side lagde megen vægt på - at der fandtes seks frugttræer, som kunne bære tre tønder frugt, mens 225 kvadratalen var lagt ud til at dyrke kommen. Derimod havde skovfogeden ikke - som mange af sine samtidige på Taa-singe - givet sig i lag med at avle humle.

Om selve skovfogedhuset bemærkedes, at der var otte fag stuehus til beboelse og 14 fag baghus til lo, stald, lade, korn- og høgulve,



*Skovfogedhuset i Vornæs (foto af gl. maleri i privat eje).*

altsammen godt vedligeholdt. Allerede samme år - 1816 - kunne Jens Jørgensen indberette, at han selv havde bygget fire fag nyt hus, og det følgende år hed det bare, at det hele var i meget god stand. Således fortsatte det i 1818 og 1819, men i 1820 var der kommet endnu et fag hus til, og tre fag havde fået nyt "steentag", altså tegtag. Endvidere var der plantet yderligere 50 frugttræer, hvorimod kommandyrkingen var forladt. "Huset i meget god stand" står der for 1821, og det følgende år hed det om stuehuset i al almindelighed, at det var teglhængt - helt tydeligt noget, der var bemærkelsesværdigt. Og ikke mindre interessant er oplysningen om, at Jens Jørgensen var ved at bygge "et firkantet hus af kampestens mur til at forvare frugt og kartofler om vinteren" - aha, altså et frostfrit opbevaringssted.

At der var initiativ i skovfogeden i Vornæs

Skov, synes klart at fremgå. Men desværre forklarer disse oplysninger ikke, hvordan han var kommet så godt i gang. For sagen er den, at da de rosende bemærkninger blev ført til protokols i stamhuset Tåsinges administration, havde skovfogeden forlængst etableret sig som skibsreder, omend i det små.

I 1811 blev på Tåsinge bygget den lille jagt kaldet Jomfru Vornæs på  $4\frac{1}{2}$  læst, som i de følgende år i skibslisterne ses hjemskrevet under Svendborg tolddistrikt med en matros, en styrmand og Lauritz Philip Lauritzen af Ærøskøbing som skipper. Ejer var skovfoged Jens Jørgensen i Vornæs på Tåsinge.<sup>6</sup>

Når man kan være sikker på, at skibet var skovfogedens ejendom helt og fuldt, hænger det sammen med, at han i februar 1815 solgte Jomfru Vornæs til en skipper i Assens. Da forlød der ikke noget om eventuelle medredere.

Og jagten lå klar til øjeblikkelig overtagelse ved landingsstedet ved Vornæs. Salgssummen var 3500 rigsbankdaler sedler, hvilket udtrykt i noget mere værdifast svarede til omkring 1100 rigsbankdaler rede sølv - de forvirrede pengeforhold efter Napoleonskrigene vil siden blive belyst.<sup>7</sup>

Naturligvis kan der have været lånt penge til anskaffelsen i 1811, men det er det ikke muligt at få afklaret. Det er heller ikke umiddelbart til at gennemskue, hvad den lille jagt er blevet benyttet til. Den er forgæves eftersøgt i københavnske besejlingslister, og det kan med meget stor sandsynlighed sluttes, at den i alt fald ikke var i fart på hovedstaden.<sup>8</sup> Med en Ærøskøbingskipper om bord - og skibets beskedne størrelse taget i betragtning - er det nærliggende at pege på aktiviteter i den vestlige del af Østersøen, en fart på Lübeck eller Hertugdømmerne, og her på havnebyer som Flensborg og eventuelt Kiel, hvorfra en del varer traditionelt gik videre til Sydfyn. Man kan fra en tidligere tid minde om smughandelen over Ærø, som blandt andet digteren Ambrosius Stub omkring 1740 var med til at organisere for stamhusbesidderen på Valdemarslot.<sup>9</sup> Men om noget sådant på nogen måde skulle være inde i billedet i det foreliggende tilfælde, står ganske for den fantasifulde historikers regning. Der er faktisk ikke det fjerreste indicium herfor.

Hvad der imidlertid står fast, er, at det ikke var for at trække sig ud af søfarten, at Jens Jørgensen i 1815 solgte Jomfru Vornæs. Tværtimod. Der må forlængst være blevet afgivet bestilling på en væsentlig større efterfølger, nemlig Louise, der blev bygget ved Vornæs og leveret senere på året af Troenseskibsbygmesteren Peder Pedersen, som daterede sit bilbrev - "bygningsattesten" - den 30. august 1815. Om jagten så har været sejlklar før eller efter denne dato, er ikke godt at vide, for bilbreve kunne godt udstedes med stor forsinkelse. Ved årsskiftet 1815-16 blev fartøjet angivet at være 1/2 år gammel. Hvor jomfrurejsen gik hen,

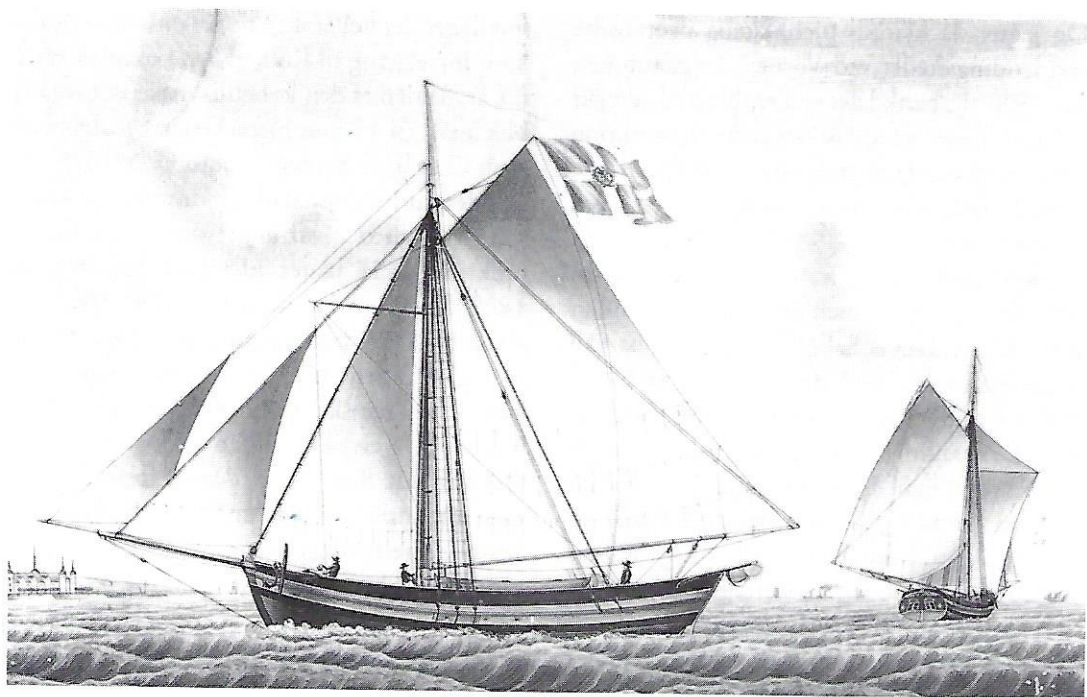
foreligger der heller ikke noget om, men jagten kom første gang til København i oktober samme år, da den af den københavnske skibsmåler blev målt til 15 kommercelæster - målebrevet kom til at bære datoen 7. oktober 1815.<sup>10</sup>

I den forbindelse skal erindres om, at Louise i virkeligheden var noget større, i realiteten omkring de 18 læster, idet man helt frem til 1825 fortsat i det skjulte fratrak 1/6, den såkaldte sjettedelsmoderation.<sup>11</sup> Det havde man gjort siden 1672 for at favorisere danskejede skibe i danske havne, for fremmede skibe blev naturligvis målt til den fulde drægtighed. Det var lidt flovt, da det kom frem i 1825, men alle andre end skibsmåleren i København kunne jo retfærdiggøre sig med, at det havde været åh, så hemmeligt, så de havde ikke vidst noget.

Som skipper på den nye jagt genfindes Lauritz Philip Lauritzen af Ærøskøbing, som nåede to ture på hovedstaden i 1815. En af disse var helt tydeligt for godsets regning: "Med skipper Lauritz Lauritzen er bortsendt til København 40 favne", og indtægten er bogført i oversigten over solgt brænde. Men herefter afskibede skovfogeden også brænde, som han selv havde opkøbt. I vinterhalvåret 1815-16 ses han som køber af 20 favne brænde, og i efteråret 1816 købte han 116<sup>1</sup>/<sub>4</sub> favn - en ganske pæn andel af godsets samlede salg på 623<sup>1</sup>/<sub>2</sub> favn i perioden 1. maj til 31. oktober.

Disse indkøb må have været med henblik på de tre rejser til København, der er registreret i juli, august og september 1816. I 1817 ses skovfogeden igen som køber, nu af 80 favne brænde, og hans jagt anløb dette år igen København tre gange - i juli, august og oktober. Hvad Louise blev brugt til i den første del af året, foreligger der ikke noget om.

Det gør der sådan set heller ikke for den nye skippers vedkommende. Hans Jensen, der skrev sig af Svendborg, tog over i 1818, og kunne ses for første gang i København i juni samme år - og fire gange mere i den resterende del af 1818. To af disse rejser var med brænde



*Der eksisterer såvidt vides ikke noget skibsportræt af Louise. Som repræsentant for en fynsk jagt fra denne tid er valgt De trende Brødre af Thuro, som var bygget ved Ulbølle i 1815, altså samme år som Louise. Med sine 10 læster var De trende Brødre ganske vist ikke så lidt mindre end Louise, hvad der betød, at skipper J.D. Rasmussen kunne nøjes med to mand foruden sig selv, hvad der også fremgår af billedet - på Louise var der normalt en samlet besætning på fire. De trende Brødre ses på traditionel vis fra to vinkler og med forskellig sejlføring, flaget er udstyret med Frederik VI's monogram, og der er to vinduer i agterspejlet. Til venstre ses Kronborg, men akvarellen er ikke desto mindre blevet til i Flensborg, malet 1832 af B.H. Hansen. (Svendborg og Omegns Museum).*

for godsets regning, henholdsvis 36 og 34½ favn, "som blev bortfragtet til København med Jens Skovfogeds jagt og der solgt". Selv handlede Jens Jørgensen stadig også for egen regning og købte det år 30½ favn. Såvidt tiden fra 1815-1818, som her er belyst ved at kombinere forstregnskaberne fra Tåsinge og skipperjournalerne fra København.<sup>12</sup>

Skipper Hans Jensen førte ikke alene Louise, men fra december 1819 tillige den bevarede regnskabsbog, som gør det muligt at følge jagtens færd så detaljeret i den sidste tid, den var indregistreret i Svendborg tolddistrikt. Da Hans Jensen gik fra borde sent på året i 1822, solgte Jens Jørgensen nemlig sit fartøj, som

afhændedes til Anders Christensen Mikkelsen og Niels P. Gram, begge af Ballum, mens den tredje af de nye ejere var en Johannes Hansen i Altona. Skovfogeden fik 1200 rigsbankdaler rede sølv for Louise, og det syner ikke af meget i forhold til prisen for den lille Jomfru Vornæs tilbage i 1815.<sup>13</sup> Men tiderne havde ændret sig. Lige efter Napoleonskrigene var efterspørgslen efter tonnage stor, lidt ind i 1820'erne var det helt anderledes sløje tider for søfarten, og priserne lå derfor i et langt lavere leje.

Ballum ligger på den jyske vestkyst over for Rømø, og stedet hørte indtil 1864 egentlig til de kongerigske enklaver, men i toldmæssig henseende dog til Hertugdømmerne. Alle far-

	skot	t	l
Skibspagter Jørgensen i Vornæs i Marts 1819			
December			
12 pund i Svendborg for indkjøb af 20 pund	12	5	8
1 lille kummen til Bøynemandsøjefalmes lign	1	3	
1/2 liter i Vornæs	2		
Commandøren og Labemændene 34	1		
1/2 pund Ost 12 lb 7 1/2 lb	1		14
1/2 pund til fisk og i Svendborg		2	
1/2 liter Brød i Suse for	2		
1/2 liter kummen i Gavnø for indkjøb	2	2	
1/2 liter i Svendborg for indkjøb	4	4	5
1/2 liter i Vornæs for indkjøb		5	
1/2 liter i Vornæs for indkjøb	1		
1/2 liter i Vornæs for indkjøb	1		8
1/2 liter Ost 10 lb 8 1/2 lb		5	
1/2 liter i Vornæs for indkjøb	1		
1/2 liter i Vornæs for indkjøb	1	2	
1/2 liter i Vornæs for indkjøb	1	1	8
1/2 liter i Vornæs for indkjøb		1	8
1/2 liter i Vornæs for indkjøb		3	
1/2 liter i Vornæs for indkjøb		1	
1/2 liter i Vornæs for indkjøb		2	12
1/2 liter i Vornæs for indkjøb	2	2	
1/2 liter i Vornæs for indkjøb	1		8
1/2 liter i Vornæs for indkjøb		2	10
1/2 liter i Vornæs for indkjøb		2	
1/2 liter i Vornæs for indkjøb	1	1	4
1/2 liter i Vornæs for indkjøb	4		8

Fra den gamle skibsprotokol. Del af skibsudgifter på en rejse fra Vornæs til København for skovfoged Jørgensen i Vornæs, december 1819. Bemærk iblandt indkøb af proviant for eksempel 1 1/2 pund ris til juleaften.

tøjer såvel i Danmark som i Slesvig og Holsten skulle i 1830 måles efter en ny metode, og vender man sig til det slesvigske, finder man Louise af Ballum, ejet af Niels Petersen Gram sammesteds, senest i 1826 målt til 22 kommercelæster. Dette er måske efter afskaffelsen af sjettedelsmoderationen en lidt vel stor stigning, så man kunne forestille sig, at Louise i de mellemliggende år var blevet forbygget, altså bygget større. Det kan desværre ikke bekræftes, fordi der ikke i forbindelse med ommålingen blev krævet oplysninger om bilbrev og skøde - "kaufbrief". Men der kan næppe være tvivl om, at der er tale om samme skib.<sup>14</sup>

Med ovenstående forbehold in mente, kan da meddeles de originale mål på Louise af Ballum anno 1830, som for øvrigt fortsat viste sig at være 22 kommercelæster stor. Længden var 49,5 danske fod - der regnedes med decimalfod á 10 tommer, hvilket svarer til godt 15,5 meter.

Omregnet til moderne mål var bredden på dækket midt på skibet 4,7 meter, halvvejs forude 4,6 meter og halvvejs agterude 4,3 meter. Tilsvarende var dybden målt indvendig midtpå 2,2 meter, halvvejs mod forstævnen 2,4 meter og halvt mod agterstævnen 2,4 meter.

To karakteristiske forhold viser, at dette svarer fortrinligt til en jagt af fynsk oprindelse. Skibets største bredde var skubbet fremefter, således at fartøjet fik den typiske pæreform. Og dybden - eller snarere højden - var stigende både fremefter og agterud, hvad der har givet fartøjet det relativt store "spring", altså en lønninglinje, som er lavest midtskibs.

Egentlig var Louise slet ikke bygget til vadehavssejlad og absolut ikke i familie med de relativt fladbundede typer, som længe havde været karakteristiske op og ned langs den jyske vestkyst. Men den kan da også meget vel have været benyttet til sejlad over Den engelske Kanal i de følgende år. Fartøjets skæbne har ikke kunnet følges helt til dørs. Men man kan konstatere, at det ikke er at se i dansk besiddelse i 1843.<sup>15</sup>

Hvordan skovfogeden egentlig kom ud af denne virksomhed rent økonomisk, er det ikke til at afgøre, men han kunne fortsat kalde sig skibsreder, for til erstatning for Louise anskaffedes med det samme den fem læster store jagt Sophie Wilhelmine, bygget 1814 ved Ærøskøbing. Sætteskipper på denne blev den ældste søn, den 19 år gamle Jørgen, som naturligvis havde sin yngre bror, Peder, med om bord. For skovfogedens to sønner havde - i alt fald fra og med 1820 - begge været med på Louise, som det også senere vil fremgå. Og i 1821 vendte Jørgen Jensen ikke med tilbage fra årets sidste københavneretur. Han blev i hovedstaden for at tage navigationseksamen ved Københavns Skipperlav, hvilket skete den 31. december 1821. Hermed får man forklaret den lidt mystiske post i Hans Jensens regnskab, hvor det i november samme år noteredes, at Jørgen Jensen fik udbetalt 100 rigsbankdaler. Men det har naturligvis været til ophold og afsluttende eksamensforberedelse i København.

Jørgen Jensen førte fra 1823 og i de følgende år Sophie Wilhelmine i fart bl.a. på København, fra 1827 var hans bopæl Thurø, hvor han havde købt sig et hus. Sidste gang, Sophie Wilhelmine er set omtalt, er i 1831, da det ved slutningen af året blev attesteret, at jagten var solgt til Bandholm. Det følgende år sejlede Jørgen Jensen i udenrigsfart som styrmand med en skipper fra København. Men lillebroderen Peder var allerede på dette tidspunkt flyttet til Troense, og han havde i 1830 som 23-årig fået sætteskipperbevilling til at føre sin egen slup, Ingeborg Marie på 13½ læst. Også den ældre, Jørgen Jensen, fik efter nogle år foden på eget dæk, nemlig på jagten Wenners Minde af Thurø, 14½ læster stor. Skovfogedens sønner var således fortsat i sejlad, men deres videre færd er ikke fulgt i denne omgang.<sup>16</sup>

Efter 20 år var der ikke mere ved Vornæs noget fartøj, ejet af Jens Jørgensen. Men han var fortsat skovfoged og fungerede som sådan

	1	2	—
	1	2	—
	—	2	14
	1	—	—
	—	5	8
	—	1	—
	4	—	—
Arvsmid 1919	19	5	11
	100	—	—
	197	4	—
	17	3	—
	20	3	6
	10	3	—
	5	4	—
	—	4	—

Fra den gamle skibsprotokol. Del af skibsudgifter for en rejse til København med brænde og frugt i oktober-november 1821. Her har Jørgen Jensen bekommen de omtalte 100 rigsdaler i København.

i de følgende mange år. Over midten af århundredet var Jens Jørgensen og Gjertrud Jørgensdatter kommet op i halvfjerdserne og gik da på aftægt hos datteren Karen, der var gift med en gårdmand i det nærliggende Gesinge, eller rettere boede på en gård, udflyttet fra Gesinge. Gjertrud Jørgensdatter døde i 1854, mens Jens Jørgensen overlevede hende ganske længe. Han døde den 26. januar 1863 i en alder af 86, og som det lakonisk hed i anmeldelsen til birkedommeren: "uden at efterlade noget".<sup>17</sup>

Dette sidste kan man sådan set ikke lægge noget som helst i. Hvad han i sin tid rådede over af midler, kan været gået til i de trange tider i 1820'erne, men de kan så sandelig også i tide være kanaliseret videre til næste generation, som det jo alle dage har været søgt ordnet blandt ordentlige og fornuftige mennesker. Igen er resultatet, at man ikke kan slutte så meget på det foreliggende grundlag.

## Skipper Hans Jensen

Også skipperen, hvis håndskrift kendes fra regnskabsprotokollen, var fra Tåsinge, nemlig Horseskov, og han var født anno 1785. Men da faderen, daglejer Jens Mikkelsen, allerede i 1787 med sin familie blev opført under Bjernemark, kan det ikke undre, at Hans Jensen siden angav Bjernemark som sit fødested, når han stod til søs. Og det gjorde han tidligt, svarende til at han i 1801-folketællingen betegnedes som sølimit, altså som en person, der boede ved vandet og kunne udskrives til orlogstjeneste.<sup>18</sup>

Fra 1803 kan den unge Hans Jensens færd følges nogenlunde detaljeret i sørullerne - for så vidt de mange kryptiske tegn og henvisninger i disse kan fortolkes.<sup>19</sup> Søpatent fik han i 1803 og var dette år på sit første orlogstogt. Vel hjempermitteret ses han i 1804 at sejle med skipper Svend Hansen af Svendborg. Lidt



uklart er det med den følgende tid, men i 1807 og 1808 var han i fart med Henning Jacobsen, atter en svendborgskipper, inden han det sidstnævnte år blev udskrevet for anden gang, hvorefter han blev betegnet som helbefaren. I 1809 var han igen beskæftiget civilt med skipper Anders Frantzen af Svendborg, hvad der tilsyneladende gentog sig den følgende tid.

Alt dette kan forekomme temmelig trivielt. Mere spændende er meddelelsen tidligt på året 1812, da det noteredes, at Hans Jensen på sessionen ved lodtrækning var blevet udskrevet til at gøre tjeneste i Antwerpen. Han fik tildelt rejsepenge og besked om den 1. marts at møde hos den søløjtnant i Nyborg, der organiserede den videre transport.

Det drejede sig om de franske lineskibe Pultusk og Danzig, som lå på floden Schelde ved Vlissingen og skulle bemannes med dansk-norske besætninger - et led i den alliance med Napoleon, som skulle få så sørgelige følger.<sup>20</sup> De første danske besætninger med danske skibschefer kom om bord i 1808, men der opstod stridigheder med franskmændene, og det endte temmelig drastisk. De danske officerer havde klaget over mangel på køjer til mandskabet, over at materiellet var elendigt, krudtmagasinerne fugtige, folkene havde ikke fået løn i fire måneder, officererne ikke kostpenge i tre, underofficererne blev dårligt behandlet, og alle ville gerne hjem, da lineskibene blev aftaklet for vinteren. Det endte med, at franskmændene overtog kommandoen og fængslede de to danske chefer på citadellet i Antwerpen, hvorfra de senere som arrestanter overførtes til Rendsborg.

Nye danske officerer blev i 1809 sendt ud under ledelse af kommandørkaptajn Jost van Dockum, som fik held til i de følgende år at få tingene til at glide under bemærkelsesværdig stor anerkendelse fra fransk side.

Det var dog efter de mere opsigtsvækkende begivenheder, at Hans Jensen af Bjernemark blev sendt afsted for at være med til at supplere de besætninger, der allerede var i tjeneste på

Schelde. Da han må være kommet frem tidligt på året 1812, kan det med sikkerhed siges, at han aldrig nåede med egne øjne at se Napoleon, som havde besøgt det dansk bemandede Pultusk både i 1810 og 1811, hvorefter kejseren i begyndelsen af 1812 udnævnte van Dockum til fransk kontreadmiral.

Senere samme år var mangt og meget ændret, ikke mindst efter Napoleons felttog til Rusland, og i begyndelsen af 1813 blev de danske besætninger kaldt hjem, og her må Hans Jensen have været med. I slutningen af marts kunne van Dockum meddele, at de nu fire lineskibe med dansk-norske besætninger var blevet lagt op, og man kunne tiltræde tilbagestrækningen. Bogstaveligt, for det foregik til fods til Glückstadt i Holsten, som nåedes i midten af maj - rejsen skulle efter sigende være forløbet uden ubehageligheder. Men herfra har der jo været en del af deltagerne, der fortsat havde et stykke vej, før de var helt hjemme.

Det er nu tvivlsomt, om Hans Jensen nåede hjem til Bjernemark i 1813. I alt fald ses det af sørullerne, at han det følgende år fortsat var i tjeneste, nu i fredstid under en af officererne fra Schelde, kaptajnløjtnant Wolfgang Kaas, der førte orlogsbriggen Bornholm. Det var en af de såkaldte Pihlske brigger, og netop denne brig var i 1811 løbet af stabelen på den hæderkronede Svendborgbygmester, dannebrogsmænd Lars Nielsen Møllers byggeplads - dog under tilsyn af den just nævnte skibskonstruktør Pihl.<sup>21</sup>

Briggen Bornholm kom i 1814 på et par meget specielle opgaver.<sup>22</sup> Først var det afhentningen af Christian VII's lig fra Rendsborg. Kongen var ganske vist død og efter datidens royale skik balsameret allerede i 1808, men der har ikke været tid til at få iværksat bisættelsen, før der igen var fred.

Fra Rendsborg sejledes "det høje kongelige lig" på et specialfartøj gennem Ejderkanalen ud til Kielerfjorden, hvor Bornholm lå klar den 8. juli, parat til at afgive 27 minutskud. Man afsejlede med det samme og passerede

fæstningen Frederiksort, hvorfra der affyredes en tilsvarende salut. Tre dage senere, den 11. juli, krydsede Bornholm i Køge Bugt ventende på ordre. Chefen sendte sin chalup ind til Køge for at tage imod besked, men man kom til at krydse endnu nogle dage. For først den 15. juli om aftenen klokken otte slet kunne Christian VII's lig blive landsat "ved den murede bro i Køge". Herefter gik den videre transport ved nattetide til Roskilde, for at bisættelsen kunne finde sted i Domkirken den 16. om formiddagen. Ved den lejlighed blev til processionen tilkommanderet seks kommandører, som over land skulle transporteres fra København til Køge, men det vedrørte sådan set ikke kaptajnløjtnant Kaas på Bornholm, hvis mission i denne omgang var tilendbragt.

Men et par måneder senere kom den næste opgave. Den 29. september 1814 fik Kaas med Bornholm besked om at sejle til Christianiafjorden - Oslofjorden - for at stå til rådighed for prins Christian Frederik. Det var en "dansk" formulering, for på dette tidspunkt var det ganske vist helt åbenbart, at det ikke ville lykkes den danske statholder at fastholde den norske trone, men formelt var han faktisk endnu på dette tidspunkt konge af Norge. Et storting skulle først vælges og indkaldes, før den formelle abdikation kunne foretages.<sup>23</sup>

Det var derfor først den 22. oktober, at Christian Frederik - nu igen blot prins - med et følge på 12 personer om bord på den norske orlogsbrig Allart indkom til havnen i Frederiksværn, hvor Bornholm løb ind for at hente ham. Modvind bevirkede, at det varede fire dage, før man overhovedet kunne komme ud af havnen, og selv da måtte Bornholm på grund af en kraftig vind fra sydøst ligge og krydse mellem Marstrand og Skagen. Den 28. oktober var det stille, men med stærk strøm, hvorefter kaptajnløjtnanten valgte at ankre op mellem Læsø og Jylland. Og derved kom man i en farlig situation, idet strømmen trak briggen så kraftigt hen imod det nordvestre rev ved

Læsø, at fartøjet rørte grunden. Situationen klaredes ved, at en galease, som lå ganske nær ved, fik ordre til at ankre for begge ankere, hvorefter man førte en trosse over til den og derefter kunne varpe - forhale - Bornholm fri af grunden, som til alt held var rent sand. Og skibet havde ikke taget mindste skade, kunne Wolfgang Kaas beroligende forsikre sine høje foresatte i Admiralitetet.<sup>24</sup> Her ved Læsø lå man så til den 2. november, hvorefter briggen atter lettede.

Men vejrguderne var ikke med Bornholm - efterårsvejret har alle dage været ubehageligt i disse farvande. Der var et lille havari - noget med fokkeråen - som fik Kaas til atter at gå til ankers, nu på et meget ubehageligt sted og i meget svær kuling. Man aner et ikke ringe pres på den hårdt plagede kaptajnløjtnant, idet prinsen nu forlangte - om muligt - at blive bragt til Århus. Det endte med tre reb i såvel mærssejl som undersejl og et kappet ankertov den 4. november om morgenen. Og briggen såvel som det kongelige indhold blev bragt sikkert ind i Århusbugten. En sidste vanskelighed i denne omgang var dog, at ingen af Bornholms både på grund af den svære sø var anvendelige til at sejle prinsen det sidste stykke ind til byen, så der blev sendt en stor båd ud fra Århus.

Så lå man der og ventede. For Christian Frederik havde endnu ikke besluttet sig til, om han ville med Bornholm direkte til København eller hellere fortsætte over land. Valget faldt trods alt på briggen, og vejret bedrede sig. Den 11. november kl. 11 formiddag ankom man til Helsingør Rhed med dansk kongeflag med vimpel over på stortoppen under udveksling af en salut på ni skud med Kronborg. Her lå også vagtskibet, briggen Samsøe, hvis mandskab blev sendt på ræerne for at råbe hurra, da Bornholm passerede.

Denne gang kunne kaptajnløjtnant Wolfgang Kaas selv styre sin chalup med prinsen om bord ind til de ventende honoratiøres og den forsamlede folkemængde i land. Hermed

Novbr Decemb 1821		Udlosset i Kiøbenhavn Brænd og frugt for Principaten i Jørgensen	
4 1/2 fæmmer Brænd	at 12 1/2	85	1 -
8 fæmmer til 12 1/2		100	
5 fæmmer til 12		60	
11		11	
9		36	
		6	
2 1/2 fæmmer Brænd	at 10-1-8	20	3 -
2 1/2 fæmmer		5	2 -
2 1/2 fæmmer		2	5 -
1/2 Skj. Danning	at 48 & 1 Skj.	5	3 12
3 1/2 & 1/2 Brænd	flask 1 1/2	3	3
2 fæmmer		350	
		685	9 12

Fra den gamle skibsprotokol. Regnskab vedrørende udlosset brænde og frugt i København for principalen Jørgensen. December 1821.

var så denne mission fuldført. Briggen Bornholm lettede kvart i ét med kurs mod København, hvorefter mandskabet blev hjemsendt.

Hans Jensen kunne da vende tilbage til Tåsinge og blev på grund af tjenesten dels på Schelde dels med Bornholm godsrevet hele fire orlogstogter, således at han sammenlagt nu var noteret for i alt seks, i den hensende i allerhøjeste grad helbefaren. Og han var nu en mand, som havde et og andet at fortælle om. I april 1815 var han så atter til søs med H.P. Mouritzen fra Svendborg, og det var han ligeledes det følgende år, da han tillige mødte op på sessionen i ét ganske bestemt ærinde. Han

kunne nemlig fremlægge bevis for "teoretisk og praktisk søerfarenhed", og det udløste et styrmandspatent. Det var antagelig et eksamensbevis helt tilbage fra 1805, som Hans Jensen nu gjorde brug af.<sup>25</sup>

I 1817 forlød det, at Hans Jensen sejlede fra København, mens han i januar 1818 var i fart med L. Clausen af Svendborg. Herefter ses han senere samme år med en tilladelse "som sætteskipper i den indenrigske fart at føre en skovfoged Jens Jørgensen i Vornæs tilhørende jagt Louise på sædvanlige vilkår". Det vil sige, i første omgang var tilladelsen kun foreløbig og betinget af formel godkendelse på højere sted,

en tilladelse, der først fremkom året efter. Igen var der åbenbart omstændigheder, der gjorde det muligt for den nu 32-årige styrmand at slippe let igennem.

Hans Jensen fik afskibet sin ansøgning, der blev dateret den 25. marts 1819, altså da han skulle i gang med sin anden sæson på Louise. Han påberåbte sig dels sit styrmandspatent, dels at hans "høje foresatte", den lokale sessionsmyndighed ikke havde noget imod det. Og han blev da også bakket op af denne, der indstillede Hans Jensen med den begrundelse, at han havde gjort seks togter til orlogs, og man ville derfor ikke lide noget tab ved at give ham den ansøgte tilladelse.<sup>26</sup>

Herefter fortæller sørullerne om Hans Jensens sejlads "med sig selv" som fører af Louise indtil 1823, da han på sessionen meddelte, at han ikke længere var sætteskipper. Hans Jensen var blevet gift, han var blevet husmand med seks skæpper, to fjerdingkar og ét trekvart album jord, han kunne påberåbe sig at have to børn, og i 1825 frasagde han sig "sømandsnæringen", afleverede sit styrmandspatent og fik fripas.

Det med de to børn var sådan set noget af en tilsnigelse, for de var ikke hans egne. Forklaringen var den, at kromand og husmand Jens Hansen i Bregninge døde i en alder af 72 år den 14. januar 1823, efterladende sig enken Ane Rasmusdatter, der var præcis halvt så gammel som ham, samt en søn på tre og en datter på seks.<sup>27</sup>

Skiftet efter den gamle kromand er ganske interessant. Der var et ur i stuen, en vogn i gården, en hest og tre køer i stalden, samt øl i kælderen - alt dette og mere løsøre vurderedes til godt 230 rigsbankdaler. Og så var der papirerne, nogle obligationer dukkede op, og senere flere fordringer. Det var indviklet og kom til at tage tid. Så inden skiftet blev sluttet, var enken Ane forlængst blevet gift igen, nemlig med skipper Hans Jensen. Der blev lyst for dem første gang den 9. marts 1823, de blev viet den 31. maj, og derefter kunne den for-

henværende skipper overtage kroen såvel som arbejdet med at få de mange fordringer kradset ind - herunder de 100 rigsbankdaler sølv, som man på et forbløffende sent tidspunkt fandt ud af, at boet faktisk havde til gode hos ingen ringere end den lokale sognepræst. Man kan ikke lade være med at spekulere over, hvilke fornemmelser præsten har haft, da han viede et par, som ikke vidste, at han skyldte dem 100 rigsbankdaler sølv.

Skiftet kunne først slutes den 7. december 1825, og den endelige opgørelse må have været opmuntrende for de efterladte såvel som for den nybagte ægtemand. Der var overhovedet ingen gæld. Udgifterne beløb sig kun til selve skiftets omkostninger. Tilbage til ligelig fordeling mellem børnene og enken - "eller hendes nuværende mand Hans Jensen" - var med hele tal 1236 rigsbankdaler i sedler og 461 rigsbankdaler i rede sølv. Det hele regnet om efter den daværende seddelkurs giver en total på ca. 1630 rigsbankdaler sølv. Det var således mere, end Jens Jørgensen få år tidligere fik, da han solgte jagten Louise. Det må dog nødvendigvis tilføjes, at vurderingen af nogle af boets tilgodehavender i obligationer ikke var den gunstigste, så alle pengene kom muligvis ikke ind. Og så skulle de to mindreårige jo med tiden have deres andel.

Hans Jensen og Ane Rasmusdatter kan følges videre frem. I 1834-folketællingen betegnedes han som værtshusholder, i 1840 blot som husmand, der levede af sin jordlod. Og nok også lidt af sine midler. For da Hans Jensen døde samme år, 55 år gammel, forelå der et testamente til fordel for enken. Testamentet fik siden kongelig stadfæstelse med den tilføjelse, at der her var tale om en værdi under de 300 rbdl sølv. Hans Jensen havde åbenbart ikke formået at få midlerne til at yngle, som hans forgænger på stedet helt tydeligt havde kunnet. Enken Ane Rasmusdatter døde to år senere, men hendes børn var da myndige, og hendes efterladenskaber havde således ingen interesse for det offentlige.<sup>28</sup>



*Fra den gamle vej sydpå gennem Bregninge by. Huset, nuv. Sundbrovej 58, hvori der omkring 1800 var kro, ses i baggrunden.*

Historien om sømanden, som gik i land for at blive gift, har man hørt før, selv om der faktisk ikke findes nogen undersøgelse af, hvor almindeligt det egentlig var. Men Hans Jensen hørte altså til denne gruppe, og man må nok sige, at enken på kroen i Bregninge var et godt parti, som for hans vedkommende kunne indgås på et såre belejligt tidspunkt.

Såvidt om jagtens Louises reder og skipper. En fortsættelse vil følge, der især kommer til at dreje sig om, hvad man kan sige om sejladsen med Louise i de tre sidste år, den var hjemskrevet i Vornæs, altså det tidsrum, som skipperens protokol dækker.

Anders Monrad Møller, f. 1942, dr.phil., Odense Universitet. Disputatsen *Fra galeoth til galease* (1981) og

dens fortsættelse *Jagt og skønnert* (1988) handler om 1700- og 1800-tallets danske provinssøfart. Forfatter af bind 4. og halvdelen af bind 5 af *Dansk søfarts historie* (1998). Har endvidere publiceret bøger om industrihistorie, toldhistorie og P&Ts historie. Ud gav i 1983 Thomas Jørgensen Hørnings skrift *Kongelige Danske Rigers Inderlig Styrke og Magt* og i 1995 *Christian VIII's Dagbøger og Optegnelser 1839-48*. Siden 1989 redaktør af *Historisk Tidsskrift*.

### **Noter:**

Anvendte forkortelser:

LAO = Landsarkivet, Odense.

RA = Rigsarkivet, København.

1. Anders Monrad Møller: *Dansk søfarts historie 4, 1814-1870, Med korn og kul*, Gyldendal 1998, se det indledende afsnit s. 7-10,

hvor hovedkilden er den nævnte regnskabsbog.

2. LAO, Tåsinge Godsarkiv, Fæstebreve for Landet III, Vornæs, 1768-1879, nr. 2. Fæstebrevet er dateret 28. oktober, men fæstet omtales indgået "februar sidstleden". Landet kirkebog de nævnte år, endvidere folketællinger Landet sogn, Vornæs 1787, 1801, 1834. Skifteprotokol Tåsinge Gods VII, s. 431 og 438.

3. Kirkebogen har en forveksling mellem mor og datter, idet en "Karen Rasmusdatter" ses begravet 22. oktober 1801 i en alder af angiveligt otte uger! Taasinge Gods Skifteprotokol VII s. 450, dat. 30. januar 1802 efterlader dog ingen tvivl om, at det var moderen, som døde 11 dage efter fødslen, hvortil kommer, at den lille Maren nr. 2 har korrekt alder oplyst ved hendes begravelse.

4. LAO, Tåsinge Godsarkiv, Forstregnskaber med Bilag 1815/16-1819/20, her første læg, oversigtshæftets nr. 7. Forstregnskaberne skiftede opstilling med tiden, og der er desværre i den følgende pakke en lakune 1821-22.

5. LAO, Tåsinge godsarkiv, Protokol over stamhuset Taasinges huse 1816-25. Heri nr. 283.

6. RA, Kommercekollegiet nr. 1813, Fortegnelser over hjemmehørende skibe 1813-15. Én kommercelæst var 5200 pund, men blev i øvrigt målt ved en rumfangsberegning. En senere tommelfingerregel siger én kommercelæst = to nettoregistertons. En nettoregisterton = 2,83m<sup>3</sup>.

7. LAO, Tåsinge birk, Skøde- og panteprotokol, SP 1965, 16. februar 1815. Omregningerne fra rigsbankdaler sedler til rigsbankdaler rede sølv er her og andetsteds foretaget ved hjælp af kursangivelserne gengivet i Gylden-dals Danmarks historie bind 9, Dansk økono-

misk statistik 1814-1980 af Hans Chr. Johansen, Kbh. 1985, s. 258. Indtil 1813 hed det rigsdaler, herefter rigsbankdaler.

8. RA, Søetaten XVII, Sønrolleringen, Journaler over udgående skipperne fra København, fra 1815 betegnet Skipperjournaler. Gennemgået er - også med henblik på det følgende - årgangene 1813-1822, idet dog 1819 ikke er bevaret.

9. Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg. bd. 14, s. 169.

10. Louise ses på Svendborgskibslister, RA, Admiralitetet, Indkomne Indrulleringssager, for 1815 i ADM 1508, 1816, nr. 92 og for 1816 i ADM 1512, 1817 nr. 89. Se endvidere LAO, Tåsinge birk, Skøde- og panteprotokol, SP 1965, 3. december 1822.

11. Som note 1, s. 37, samt heri litteraturlistens Møller (1974b).

12. Som note 8 vedr. anløb af Kbh., oplysninger om brændeladninger, se note 4.

13. Som sidste del af note 10.

14. RA, Generaltoldkammer- og Kommercekollegium. Slesvigske Toldkontor, Skibsmålingsprotokoller for de slesvigske Toldsteder 1830, nr. tre af tre pakker, Pelworm-Ærøskøbing. Louise ses under Rømø nr. 4. Ved en større ombygning udstedtes ofte et såkaldt rekonstruktionsbrev til erstatning for det forældede bilbrev, men et sådant er altså heller ikke nævnt.

15. En passende Louise er ikke at finde i Fortegnelse over de i Kongeriget Danmark og Hertugdømmerne Slesvig og Holsten hjemmehørende Fartøjer af 10 Commercelæster og derover. Samlet og udgivet af C.H. Mossin, Kbh. 1843.

16. RA, Søruller, Svendborg amt, lægd 38, ungdomsruller 1815, 1818, 1821, hovedruller 1821, 1824, ekstrarulle 1827. Lægd 87, ekstrarulle 1830, 1833, 1836, 1839, 1842, 1844, Lægd 32, hovedrulle 1820. Endvidere, Søetaten, Søindrulleringen, Skipperjournal 1828, samt LAO, Svendborg toldkammer, kopitoldregnskab 1831 (Sophie Wilhelmine og Ingeborg Marie). Oplysningen om Jørgen Jensens eksamen (nr. 12118) stammer fra den uvurderlige bearbejdelse, som foreligger elektronisk tilgængelig på diskette, udarbejdet af Erik Boysen (Hededammen 16, 2730 Herlev). Vedrørende Jørgens Jensens fartøj "Wenners Minde", se note 15.
17. LAO, Folketællinger (i kopi) Landet 1834, 1840, 1845, 1850, Bjerreby 1855 og 1860, endvidere Landet Kirkebog. Lidt forvirrende regnedes Gesinge udflyttere i folketællingerne 1855 og 1860 med under Bjerreby, mens de i kirkelig henseende hørte under Landet. Tåsinge birk, skifteprotokol 1858-78, fol. 114.
18. LAO, Bregninge kirkebog, samt folketællinger (i kopi) 1787 og 1801.
19. LAO, Søruller, Svendborg amt, lægd 32, hovedruller 1803, 1806, 1809, 1812, 1815, 1818 og af læsemæssige grunde den tilsvarende serie på RA, Svendborg amt, 1803 F 22, 1806 F 31, 1809 40, 1812 nr. 29, 1815 nr. 38, 1818 nr. 47, 1821 nr. 56, 1824 nr. 65.
20. Se O. Lütken: De danske paa Schelden, Kbh. 1885, som desværre kun bringer den første del af begivenhedsforløbet. Jfr. T.A. Topsøe-Jensen og Emil Marquard: Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814 og Den danske Søetat 1814-1932, Kbh. 1935 under Jost van Dockum, Hans Holsten og S.U. Rosenvinge.
21. Anders Monrad Møller: Jagt og skonnert. Studier i den danske provinssøfart i tiden fra 1814 til 1864, Kbh. 1988, s. 111.
22. Det følgende bygger på indberetninger i RA, Søetaten, Admiralitetet, Indkomne sager, ADM 988, 1814 nr. 1425 og 1436, ADM 990, 1814 nr. 1903 og 1913. Samt om Wolfgang Kaas i Topsøe-Jensen & Marquard i nævnte værk.
23. Den nyeste skildring af Christian Frederik i Norge 1814 alias Christian VIII, dansk kong 1839-49 er Lars Roar Langslet: Christian Frederik, Del 1, Cappelen 1998. Den seneste generelle behandling af de to tvillingriger er Ole Feldbæk: Nærhed og adskillelse 1720-1814, Danmark-Norge 1380-1814, bd. IV, Universitetsforlaget 1998.
24. Det er nok ikke helt tilfældigt, at Wolfgang Kaas i sin rapport først nævnte grundstødningen efter at have berettet om prinsens ankomst til Århus.
25. Her og i det følgende som note 19. Endvidere Erik Boysens samling - se note 16. Hans Jensen, 21 år gammel, fik sin eksamen den 1. juni 1805, alder 21 år, eksamensnummer 10239. Han sagdes at stamme fra Troense på Tåsinge, hvilket er baggrunden for det lille forbehold, "formentlig".
26. RA, Søetaten, Admiralitetet, Indrulleringsreferatprotokol 1819-20, ADM 1345, 1819 nr. 293, samt den originale ansøgning i Indkomne Indrulleringssager, Adm 1521, 1819 nr. 293.
27. LAO, Bregninge kirkebog og Tåsinge gods, skifteprotokol 1790-1824, fol. 535, 542, 552, 562, 564, skifteprotokol 1824-29, fol. 80.
28. LAO, Tåsinge birk, skifteprotokol 1837-58, fol. 121. og 171.